

АНОТАЦІЯ

Морей Т. В. Історико-правові виміри становлення та розвитку наукових основ системи медичної допомоги населенню Київської губернії (кінець XVIII – початок 60-х рр. XIX ст.). – Кваліфікаційна наукова праця на правах рукопису.

Дисертація на здобуття наукового ступеня доктора філософії за спеціальністю 032 – Історія та археологія. – Університет Григорія Сковороди в Переяславі МОН України, Переяслав, Національна наукова сільськогосподарська бібліотека НААН, Київ, 2020.

Дисертаційну роботу присвячено історико-правовому аналізу становлення та розвитку наукових, організаційних, нормативно-правових засад системи медичної допомоги населенню Київської губернії наприкінці XVIII – на початку 60-х рр. XIX ст. На основі виявлення та дослідження історіографічного матеріалу та джерельної бази у роботі реконструйовано найважливіші етапи розвитку державного регулювання медичної галузі від нормативно-правового становлення наукових основ системи медичної допомоги населенню до законодавчого закріплення інституту охорони здоров'я.

Робота складається зі вступу, чотирьох розділів, списку використаних джерел і додатків. У вступі розкрито актуальність дисертаційного дослідження, зв'язок роботи з науковими темами, викладено мету та визначено завдання, об'єкт і предмет, хронологічні та територіальні межі, обґрунтовано принципи і методи дослідження, аргументовано наукову новизну отриманих результатів, їх практичне і теоретичне значення. Наведено особистий внесок здобувача, дані щодо апробації результатів дисертації, кількість публікацій та структуру дисертації.

У першому розділі *«Стан наукового розроблення проблеми, джерельна база та методологія дослідження»* з'ясовано теоретико-методологічну основу, стан наукового розроблення проблеми, подано характеристику джерельної бази, яка представлена різними типами історичних документів й матеріалів. Переважна більшість архівних документів до наукового обігу залучається вперше.

Використаний у дисертаційному дослідженні методологічний інструментарій надає змогу неупереджено висвітлити та реконструювати об'єктивну ситуацію, що склалася в галузі охорони здоров'я у Київській губернії в кінці XVIII – на початку 60-х рр. XIX ст.

У другому розділі *«Нормативно-правові засади медичної допомоги населенню Київської губернії наприкінці XVIII – на початку 60-х рр. XIX»* відображено нормативно-правові засади надання медичної допомоги населенню Київської губернії наприкінці XVIII – на початку 60-х рр. XIX ст. З'ясовано, що становлення державного законодавчого регулювання медичної галузі відбувалося поетапно. Нормативно-правовою базою були: Повне зібрання законів Російської імперії, Зведення законів Російської імперії. Державне управління медичною галуззю здійснювало Міністерство внутрішніх справ, а також департаменти господарський та казенних лікарських заготівель, які йому підпорядковувалися, Міністерство фінансів та Медична рада. Губернська й повітова медична допомога населенню була представлена такими органами як лікарська управа та прикази громадського опікування, що діяли в інтересах усіх соціальних груп населення.

Фінансування медичної мережі здійснювалося з державної скарбниці, міських бюджетів, надходжень від оплати медичної допомоги приватними особами та становими товариствами і добродійних пожертвувань. Найбільші кошти акумулювалися в приказах громадського опікування, які фінансували лікування різних верств населення, у тому числі і малозабезпечених.

У третьому розділі *«Утворення та функціонування мережі медичних установ в Київській губернії»* розкрито організаційні принципи створення та функціонування мережі установ охорони здоров'я. Встановлено, що майже у кожному місті Київської губернії функціонували установи Київського приказу громадського опікування, до обов'язків якого входило створення й утримання закладів охорони здоров'я та управління ними. Лікарні підпорядковувалися медичному департаменту МВС, а місцевий нагляд за ними покладався на губернські лікарські управи. У губернських центрах відкривали більші лікарні у вигляді богоугодних закладів (лікарні, будинок для божевільних, калік і старих,

притулок для сиріт), призначених для лікування й опіки. У повітових містах існували лише малі лікарні без амбулаторій, які не надавали медичної допомоги вдома. Розвиток медичної науки і практики сприяв появі та встановленню нових форм медичної допомоги, елементів охорони громадського здоров'я. Медичну допомогу одержували різні верстви населення Київщини, однак її форми залежали від соціальної приналежності особи, матеріального становища, професійної діяльності, вікової групи тощо. Мережа аптечних закладів була представлена державними («казенними») і приватними («вільними») аптеками. Ціни на ліки регламентувалися «лікарською таксою».

У четвертому розділі *«Наукове забезпечення медичної галузі і генерація медиків Київської губернії наприкінці XVIII – на початку 60-х рр. XIX»* з'ясовано, що простір професійних та інформаційних комунікацій характеризувався становленням спеціальних закладів (навчальні установи, кафедри, наукові та інші товариства, лікувальні заклади), накопиченням медичних знань, наявністю професійних агентів (учені-медики, лікарі-практики, середній медичний персонал, студенти) та заснуванням спеціальних медичних періодичних видань.

Наприкінці XVIII – на початку 60-х рр. XIX ст. у Київській губернії були відкриті навчальні заклади, які охоплювали різні рівні медичної освіти. Поступово збільшувалася кількість медичних кадрів за рахунок їх підготовки у власних центрах, а також у провідних медичних школах Західної Європи. Покращенню рівня навчального процесу сприяла поява науково-медичних шкіл. Їх очолювали вчені-новатори, основоположники наукових напрямів, котрі поєднували теоретичні положення з їх практичним застосуванням. У дослідженні встановлено, що основоположниками медичних шкіл, які сформували основні ідеї національної клінічної медицини, розробили основні напрями поєднання клінічної медицини з наукою і широкою лікарською практикою були видатні вчені-професори Імператорського університету Святого Володимира, члени Київського медичного товариства.

Важливу роль у формуванні й поширенні соціально-медичних ідей відіграли

медична преса, наукові медичні товариства, наукові й науково-практичні конференції, які проводилися ними. У дисертаційному дослідженні надана персонально-професійна характеристика діяльності медиків Київської губернії в розвитку наукової, науково-практичної та масової комунікації. З'ясовано, що із середовища київської медичної спільноти вийшли видатні організатори охорони здоров'я.

Наукова новизна дослідження полягає, насамперед, у тому, що у дисертації *вперше* здійснено комплексний історико-правовий аналіз системи медичної допомоги населення Київської губернії наприкінці XVIII – на початку 60-х рр. XIX ст. Дисертація виконана на засадах соціальної історії, історії повсякдення і краєзнавства. Зокрема:

- запропоновано історіографічний пласт обраної теми умовно поділити на три тематичні блоки: юридичний (правовий складник регулювання та забезпечення охорони здоров'я), соціальний (медична та соціальна сфери після проведення медичної реформи 1797 р.), краєзнавчий (особливості процесів на території Київської губернії);
- на основі порівняльного та багатофактологічного матеріалу реконструйовано найважливіші етапи розвитку державного регулювання медичної галузі – від нормативно-правового становлення до законодавчого закріплення інституту охорони здоров'я населення;
- з'ясовано повноваження губернських та повітових медичних установ (службовців) у системі державної медичної допомоги і специфіку фінансування галузі;
- встановлено, що медичну допомогу одержували різні категорії населення Київської губернії, а форми медичної допомоги залежали від соціальної приналежності особи, матеріального становища, професійної діяльності, вікової групи тощо;
- узагальнено нові дані про масштаби й характер надання медичної допомоги населенню міста й села;

- окреслено становлення та розвиток наукових основ системи медичної допомоги, інтелектуальний, соціокультурний портрет працівника медичної сфери досліджуваного періоду в контексті викликів часу;

удосконалено:

- джерелознавче поле дослідження шляхом уведення до наукового обігу не опрацьованих раніше архівних документів, що сприяло формуванню нового погляду на відомі або маловідомі науковій спільноті явища і події;
- методика розмежування повноважень медичних службовців за основними напрямки їх діяльності; визначено особливості відносин центральних органів влади з київськими посадовцями та місцевим самоврядуванням, проаналізовано професійний рівень чиновників та його вплив на якість надання медичної допомоги населенню Київської губернії;
- методологію історико-правового аналізу регіонального розвитку, в основу якого покладено аналіз становлення та функціонування медичної галузі, надання медичної допомоги населенню на прикладі дослідження Київської губернії.

Комплексне дослідження історико-правового та соціального розвитку системи медичної допомоги населенню окремого регіону є внеском у розвиток історико-краєзнавчої науки. Результати праці можуть бути застосовані у:

науково-дослідній сфері – для подальшого розроблення проблем державного управління в частині організації медичного забезпечення населення, проведення узагальнювальних досліджень соціальної історії України, історії медицини, історії держави і права України аналізованого періоду, підготовки навчально-методичної літератури; опрацьовані матеріали можуть бути корисними у процесі підготовки біографічних словників та енциклопедій при створенні біографій вітчизняних медиків;

правотворчості – у процесі вдосконалення та систематизації законодавства, що регулює питання охорони здоров'я. Окремі положення та висновки, сформульовані в дослідженні, можуть бути корисними органам державної влади,

місцевого самоврядування при розробленні державної та регіональних концепцій медичної реформи;

навчальному процесі – при викладанні дисциплін з історії України, історії держави та права України, медичного права, інших загальних курсів та спецкурсів;

музейній і краєзнавчій роботі – при розвитку однієї з галузей краєзнавства – медичного, що досліджує різні аспекти медицини та охорони здоров'я певного регіону в ретроспективі та сьогоденні.

Ключові слова: Київська губернія, охорона здоров'я, медицина, приказ громадського опікування, лікарня, шпиталь, аптека, університетські клініки, соціальне забезпечення, нормативне регулювання, лікар, архівні матеріали.

СПИСОК ОПУБЛІКОВАНИХ ПРАЦЬ ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ

Статті в наукових фахових виданнях України

1. Морей Т. Нормативно-правове регулювання безкоштовної медичної допомоги у першій половині XIX ст. (на прикладі Київської губернії) *Переяславський літопис*. Переяслав-Хмельницький, 2016. Вип. 10. С. 30–35.

2. Морей Т. Формування та діяльність мережі установ охорони здоров'я у Київській губернії у кінці XVIII – першій половині XIX ст. *Наукові записки з української історії: збірник наукових статей*. Переяслав-Хмельницький. 2017. Вип. 41. С. 3–8.

3. Морей Т. В. Мережа аптечних закладів Київської губернії як вид медичної допомоги населенню краю (кінець XVIII – початок 60-х рр. XIX ст.). Київ. *Краєзнавство*. 2019. Вип. 3 (108). С. 206–214.

4. Морей Т. В. Нормативно-правове забезпечення надання медичної допомоги військовослужбовцям у першій половині XIX ст. (на прикладі Київської губернії). *Сумська старовина*. 2018. № LIII. С. 40–49.

Статті у зарубіжних наукових виданнях

5. Morei Tetyana V. Archival Materials about the Situation of Medical Institutions in the Kiev Province at the end of the XVIII – first half of the XIX century. *European Journal of Social and Human Sciences*. 2017. 4(1): 29–34.

6. Морей Татьяна. Охрана материнства и детства в украинских губерниях Российской империи в первой половине XIX в.: новые подходы и альтернативные решения». *Analele Universității Dunărea de Jos din Galați. Seria Istorie*, Румунія. № 18. 2019. P.17–25.

Опубліковані праці апробаційного характеру

7. Морей Т. В. Нормативно-правове забезпечення системи охорони здоров'я в Київській губернії в першій половині XIX ст. *Матеріали II-ї Міжнародної історико-краєзнавчої конференції «Наукові студії М. І.*

Сікорського» (м. Переяслав-Хмельницький, 06–07.10.2016). Переяслав-Хмельницький, 2016. С. 5

8. Морей Т. В. Особливості надання медичної допомоги військовим (на прикладі Київської губернії у першій половині XIX століття). *Матеріали I Міжнародної науково-практичної інтернет-конференції* (м. Переяслав-Хмельницький, 28 квітня 2017). Переяслав-Хмельницький, 2017. С.137–140.

9. Морей Т. В. Військова медицина в Україні: історія та сучасність. *Україна в сучасному Європейському просторі в умовах зовнішньополітичних викликів: Програма Міжнародної науково-практичної конференції* (м. Переяслав-Хмельницький, 18–19 травня 2017р.). Переяслав-Хмельницький, 2017. С. 36

10. Морей Т. В. Архівні джерела для дослідження проблеми правового регулювання медичної діяльності в Київській губернії у дореформений період. *«Історичні джерела в українському інформаційному й освітньому просторі: верифікація, інтерпретація та циркуляція»*: Програма Всеукраїнської наукової конференції (Київ, Переяслав-Хмельницький, 20–21 вересня, 2018р.). Київ, Переяслав-Хмельницький: НМЦ видавничої діяльності Київського університету імені Бориса Грінченка, 2018. С. 13